

Universitäts- und Landesbibliothek Tirol

Első nyelvgyakorló- és olvasókönyv

Bécsben, 1862

Nyelvgyakorlatok

[urn:nbn:at:at-ubi:2-13254](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:at:at-ubi:2-13254)

Nyelvgyakorlatok.

(Nyelvtani bevezetésül és elemi írásgyakorlatul.)

I. Fokozat.

A hangok és betűk.

1. §. Eszókban: az, ár, ok, ól, zug, út, hat
vastag magánhangzó van: a, á, o, ó, u, ú.

E szókban: ez, öt, ör, ür, fő, öt vékony
magánhangzó van: e, ö, ő, ü, ű.

E szókban: kép, hit, íny, három éles
magánhangzó: é, i, í.

2. §. Keressetek e szókban: úr, ir, néz, ráz,
tű, üres, óra, öröm, mérő, csikó, árok, kő,
irígy, utas, 1) vastag, 2) vékony, 3) éles magán-
hangzókat!

Keressetek az 1, 2, 3 olvasmányban vastag,
vékony és éles magánhangzókat.

Mondjátok szót, melyben 1) vastag — 2) vékony
— 3) éles magánhangzó van!

Írjátok le azokat!

3. §. Mondjátok ki e két szót tisztán: vettem,
szeglet. Nemde másképp hangzik bennök az első
e mint az utolsó e?

E különböző hangokat írásban és nyomtatásban nem különböztetjük meg (nincsenek külön betűik), — de kiejtésben meg kell különböztetnünk.

4. §. Mondjátok ki, de jól, ezeket: ember, vettem, szeglet, rettenetes, kemencze. Megfeledkeztem. Tihova mentek? Pálék is elmentek. Az almát szereted-e? Atyám vásárra ment. A földet már bevetették. Isten teremtetette az eget és földet.

5. §. Némely magánhangzó fölött kis ék (') van, mások fölött nincs, például: á, é, í, ó, ú ű, a e i o ö u ü; azok hosszú ezek rövid magánhangzók.

6. §. Írjátok le, különös figyelemmel a hosszú magánhangzókra e szokat: ólom, mirigy, halál, bőr, körte, kéve, kút, ugat, öröm, fűz, ül.

7. §. A többi betűk hangja mellett valamely magánhangzó hallatszik; így: **b** (bé), **cs** (csé), **cz** (czé), **d** (dé), **f** (ef), **g** (gé), **gy** (gyé), **h** (há), **j** (jé), **k** (ká), **l** (el), **ly** (ely), **m** (em), **n** (en), **ny** (eny), **p** (pé), **r** (er), **s** (es), **sz** (esz), **t** (té), **ty** (tyé), **v** (vé), **z** (zé), **zs** (zsé). Ezek hangja mellé, hogy jól kimondhassuk, más hangot is kell mondanunk, azért őket mássalhangzóknak nevezzük.

Keressétek az ötödik olvasmányban mássalhangzókat!

8. §. Ezek: **cs, cz, gy, ly, ny, ty, sz, zs** összetett mássalhangzók; a többi egyszerű.

9. §. Keressétek ki az egyszerű és összetett mássalhangzókat e szókban: ács, czukor, gyomor, lány, nyúl, tyúk, szó, zseb.

10. §. Írjátok le, különös figyelemmel az üsz-

szetett mássalhangzókra, e szókat; gyógyszer, macska, czinege, szabó, nyár, lyukas, zsisik, kutya.

11. §. Az összetett mássalhangzónak csak egy-egy hang felel meg, azért őket egy betűnek vesszszük.

12. §. Ha valamelly összetett mássalhangzó a szóban eredetileg kettőzve fordul elő: az első megcsonkítjuk; például e szóban galyly két **ly** hang van egymás mellett és pedig eredetileg; azért az első **ly**-t megcsonkítjuk, helyette csak **l**-t írván: gally.

13. §. Írjátok le e szókat úgy, hogy minden hangnak a betűje egészen kilegyen írva: meggygy fagygyu, aszszony, hatytyu, hoszszu.

Most csonkítsátok meg az első összetett mássalhangzókat, s írjátok le ismét, de csonkítva!

14. §. A régi magyar nevekben **ch**, **w** és **y**, az idegen nevekben pedig **c**, **ch**, **q**, **w**, **x** és **y** is használtatnak. A **c** betű **e**, **i** előtt **cz** hanggal bír; például: Caecilia kimondatik Czeczilia, Cicero Cziczero. A **c** betű **a**, **o**, **u**, meg mássalhangzók előtt úgy hangzik, mint a **k**; például: Cuba Kuba, Cato Kato, Columbus Kolumbus, Doctor Doktor, Rector Rektor, Director Direktor. Az **ew** és **eo** annyi mint **ö**: Tewrewk Török, Veoreos Vörös. Az **y** annyi mint **i**: Cziráky Cziráki. A **ch** régi magyar nevekben **cs** helyett áll: Forgách Forgács, Széchenyi Szécsényi. Az **x** úgy mondatik ki mint **ksz**: Felix Feliksz. Maximilian Makszimilian.

Keressetek idegen betűt az 5. sz. alatti olvasmányban!

A mondat.

15. §. Pál ír. Péter tanul. A ló fut. A rózsza piros. A fal fehér. Pest város. (Ezek mondatok.

16. §. Ha azt mondom: Pál ír. Kiről mondok valamit?... Mit mondok róla?...

Mondj mondatot a kutyáról, madárról, cseresnyéről...!

17. §. A mondat legelső hangját nagy betűvel írjuk.

A szó.

18. §. A mondat szókból áll.

Egy vagy több hang együtt, ha értelme van, tesz egy szót, p. ő, én, úr, toll, könyv, kalap, piros, fut, Pál, ír, Péter, tanul stb.

19. §. A szók, mint a bennök lévő magánhangzók (1. §.) vagy vastag vagy vékony vagy éles hangnak; p. tál, kút, ló, len, tör, kés, kin, sír, réz stb.

Mondj vastag, mondj vékony, mondj éles hangú szót!

20. §. Ha pedig i, í, é éles magánhangzókkal a szóban vastag vagy vékony magánhangzó van, azon szó vegyes hangú szó; p. csibe, koci, kigyó stb.

Mily hangú szó ez: ipar, ige stb.?

A főnév.

21. §. Pál, György, Ilona, Katalin, Mihály, Anna... ezek keresztnév.

22. §. Balla, Erdős.... ezek vezetéknév.

23. §. Pest, Buda, Bécs, Esztergom, Kolosvár, Szeged, Dorosma, Kürt, Muzsla . . . városok és helységek nevei.

24. §. Duna, Tisza, Száva, Dráva, Rába, Vág, Garam, Ipoly, Sajó . . . ezek folyamok nevei.

25. §. Kárpát, Mátra, Vértes, Somlyó . . . ezek hegyek nevei.

Ezek tulajdonképen csak egyedül bizonyos személyt vagy tárgyat jelentnek, azért tulajdon főnevek — vagy röviden tulajdonneveknek (egyed-neveknek) mondatnak.

Mondj. ily tulajdon 1) kereszt, — 2) vezetéket, — 3) helység, — 4) folyam, — 5) hegy- vagy erdő- nevet! . . .

26. §. Ezek: város, falu, ember, állat, úr, szolga, arany, ezüst, réz . . . szinte főnevek, de, mert több s bizonytalan személyre vagy tárgyra illenek, nem tulajdon, hanem köznevek.

Mondj. ily közneveket!

Mily tulajdonnevek vannak a 2dik olvasmányban? — Melyek ott a köznevek?

27. §. A tulajdonnevek első hangját mindig nagy betűvel írjuk!

Az egyes és többes szám.

28. §. Vár várak, pad padok, fa fák, eke ekék, gyík gyíkok, (ékesztés . . .) kerek kerek, madár madarak, fazék, fazekak, úr urak, kert kertek, erdő erdők, (hangnyelés . . .) ajtó ajtók, kocsik kocsik, kapu kapuk, betű betűk, — török törökök, pesti pestiek, budai budaiak, téli

téliek, fi fiak, ló lovak, (közbeszúrt hang..) tó tavak, kő kövek, fű füvek, borjú borjúk vagy borjak, (hangcsere . . .) falu faluk vagy falvak, fenyő fenyvek, szomorú szomorúk vagy szomorúak, hosszú hosszúk vagy hosszúak vagy hosszúak, hatalom hatalmak, (hangugratás) malom malomok, ökör ökrök, aczél aczélok, öv övek, völgy völgyek, bőjt bőjtök, szücs szücsök.

A tudósok sem mindenben tudósak. A Hegedűsök nem mindenkor hegedűsek.

Mondjátok ki (vagy írjátok le) e neveket többes számban: hal, alma, szék, számár, borsó, föld, görög, magyar, tehén, üveg stb.

A tőszó és rag.

29. §. Ezekben: falhoz, faltól, falról, falig stb. a fal tőszó a hoz,tól,ről stb. rag.

Hát ebben: képet, képnek, képé, képről, képhez, képig, képért stb. mi a tőszó, mi a rag?

Ebben: embertől, embernek, emberül, embernél, emberé?...

30. §. Vastag hangú szóhoz (19. 20. §.) vastag hangú rag járul, p. ház, házak, házam, házat, házhoz stb. kard, kard-ok, kard-om stb.

Vékony hangú szóhoz vékony hangú rag járul, p. kert, kert-ek, kert-em, kert-et, kert-hez stb.

A vegyes hangú szóhoz, ha vastag magánhangzó van benne, vastag hangú rag járul, p. iga igá-nak, igá-tól stb. ha pedig vékony magánhangzó van benne, vékony rag járul, p. ige, igé-nek, igé-től sat.

Némely vegyes hangú szókhöz vastag, másokhoz vékony hangú rag járúl, p. híd, hid-ak, hid-am, hid-at, stb.; síp, sip-ok, sip-om, sip-ot, stb. — ing, ing-ek, ing-em, stb.

Mily hangú ragot vesznek föl ezek: in, szíj, csík, czél, gyík, zsír, kincs, hír, liszt, szín, víz stb.

Szám név.

31. §. Fejem egy van. Kezem kettő van. Egy alma meg két alma az három alma. Egy órában hatvan percz van. Sok lúd disznót győz. Sok között van néhány rossz gyermek is. Szent István volt az első magyar király.

Ezek egy, kettő, három . . első, második . . sok, kevés, néhány, stb . . számnevek.

A névelő.

32. §. A nevek előtt gyakran mondunk -at vagy az-t, p. a kutya ugat; a fal fehér: az alma piros stb.

Mivel ezen a, az a név előtt van, névelő a neve.

33. §. Ha a névelő után magánhangzó következik, az-t mondunk; p. az ember; az ajtó stb. — ha mássalhangzó jön utána, a-t; p. a ház; a könyv stb.

Mondjatok neveket alkalmas névelőkkel!

Az ige.

34. §. Péter ír, Mari olvas, Pál nevet stb.

Anyád főz, a szabó varr, a madár repül, a ló

fut, a kutya ugat, a nap süt, az emberek dolgoznak, a gyermekek tanulnak stb.

Tehát mindenki csinál (tesz) valamit?

35. §. A mely szó azt jelenti, mit csinál (tesz) valaki, az ige.

Ha azt mondom: az egér czinezog, — van-e itt ige? melyik az?

Hát ezekben: a virágok illatoznak, a halak úsznak, a gyermekek tanulnak, stb. — van-e ige? melyik az? Van-e név stb.

Keressetek az 1. olvasmányban igéket!

Mondjatok (írjatok) igéket!

Igekötéők.

36. §. **Át**: átvisz, átvesz, átmegy, áttesz, átönt, átszúr, átszítál stb.

Be: beáll, beás, beavat, beáztat stb.

El: elad, elakad, elájul stb.

Föl: fölvesz, fölkap, fölakad stb.

Szét: széttép, szétreped stb.

Ilyenek még ezek: fön, ki, le, meg, túl, alá, alább, bele, egybe, elő, ellen, fölül, fölebb, hátra, hozzá, körül, közbe, külön, össze, végre, vissza.

37. §. Mondjatok.. írjatok.. igéket hátra, össze.. stb. igekötővel!

A szótagok és elválasztásuk.

38. §. Ma ismét tanulunk. Ezen mondatban 3 szó van. — Az első szót ma egyszerre mondom

ki; nem szakaszthatom többfelé. A másodikat kétfelé szakaszthatom: ismét. Tehát ebben két szótag (tag) van. A harmadikat háromfelé szakaszthatom, ta-nu-lunk, tehát ebben hány tag van? — Hát ebben: paradicsom?

39. §. Annyi tag van a szóban a hány magánhangzó.

Hány tag van ebben: mieink, tieitek...?

40. §. Ha a többtagú szót a sor végén helyszűke miatt ki nem írhatjuk, úgy szakasztjuk meg, a mint kimondjuk; p. é-des, al-ma, a-ka-rat, el-fá-rad, meg-e-szem, gu-zsaly, láb-ujj, kés-él, ki-rály-lyal; és a megcsonkított mássalhangzókat (13. §.) kiegészítjük, (faggyú) fag-y-gyú, (hattyu) hat-y-tyu, (meggyet) meg-y-gyet, stb.

II. Fokozat.

A melléknév.

41. §. A vér veres. A fal fehér. — Minő vagy milyen az arany, a korom, az írósvaj, a jég, a tű, a méz stb.? (L. 170. olvasm.).

42. §. Azon szó, mely azt jelenti, hogy minő (milyen) a személy vagy tárgy, melléknévnek mondatik.

Az ezüst fehér. Az üveg átlátszó.

Írjátok le, mi édes? — keserű? — kemény? — puha? — tiszta? — tisztátalan? — könnyű? — nehéz? — alacsony? — magas? — keskeny? — széles? stb.

Minő ember az, kinek sok jószága, pénze van? ..

Hát a kinek igen kevés van?.. Minő a czukor? — az eczet? — a buzavirág?

Keressetek a 40dik olvasmányban mellékneveket?

A melléknév főnév előtt.

43. §. Hideg szél — hideg szelet — hideg szélről stb.

Hideg szelek — hideg szeleket — hideg szelekről stb.

A hideg szél — a hideg szélről stb.

Éles késem — éles késemet — éles késemmel stb.

A kelő nap — a kelő nap világossága. A ragyogó csillagok szelid fénye.

A hegy oldalán virágzó almafa áll. A vad állatok ordítanak. Jobbulást ígérő gyermekeknek az érdemlett büntetést néha elengedik.

Tegyetek ezek elé: ló, kalap, ház, torony stb. alkalmas mellékneveket!

A fokragok.

44. §. A kémény magas, a templom magasabb, a torony legmagasabb, az ég leges legmagasabb. Nagy, nagyobb, legnagyobb, leges legnagyobb. Keskeny, keskenyebb, legkeskenyebb, leges legkeskenyebb. Gazdag-abb, ép-ebb, sárga sárgább, fekete feketébb, keserű keserűbb, szörnyű szörnyűebb szörnyebb, erős erősebb erősb, hatalmas hatalmasabb hatalmasb, jó jobb, szép szebb, sok több; nagylelkű nagylelkűebb, barna képű barnább képű stb. alsó

alsóbb, legalsó, felső stb. Alapfok, középfok, (abb, obb, ebb) felsőfok, (leg-abb, obb, ebb) túlzófok, (leges leg...)

A személyes névmások.

45. §. Én (Imre) írok. Te (Pál) írsz. Ő (István) ír. Mi (Péter és János) tanulunk. Ti (Mari és Teréz) varrtok. Ők (Feri és Vincze) futkosnak.
Én, te, ő, mi, ti, ők.

Névragozás.

46. §. A) Birtokragok.

a) Egy birtok egy birtokos.

hal-am	szám-om	nép-em	szem-em	fürt-öm
hal-ad	szám-od	nép-ed	szem-ed	fürt-öd
hal-a	szám-a	nép-e	szem-e	fürt-je

b) Egy birtok több birtokos.

hal-unk	szám-unk	nép-ünk	szem-ünk	fürt-ünk
hal-atok	szám-otok	nép-etek	szem-etek	fürt-ötök
ha-ok	szám-uk	nép-ök	szem-ök	fürt-jök

c) Több birtok egy birtokos.

hal-aim	szám-aim	nép-eim	szem-eim	fürt-jeim
hal-aid	szám-aid	nép-eid	szem-eid	fürt-jeid
hal-ai	szám-ai	nép-ei	szem-ei	fürt-jei

cs) *Több birtok több birtokos.*

hal-aink szám-aink nép-eink szem-eink fűrt-jeink
 hal-aitok szám-aitok nép-eitek szem-eitek fűrt-jeitek
 hal-aik szám-aik nép-eik szem-eik fűrt-jeik.

47. §. Adjátok ezekhez : kis szék , gyors láb,
 jó toll stb. a birtokragokat előbb mondva . . azután
 írjátok le!

48. §. B) A több bi névrág.

1) Birtokos rag **é**. Kié ? mié ? Pálé , Péteré,
 Imrée (ékezés . . .) Annáé ; vagy Imreé, Annaé . . stb.
 A könyv Péteré, a toll Istváné.

2) Birtokvonzó rag **nak, nek**. Kinek a tolla?
 Pálnak, Péternek. Pálnak tolla , Péternek könyve,
 Imrének helye, vagy rövidítve: ki tolla? Pál tolla,
 Péter könyve stb.

3) Tulajdonító **nak, nek**. Kinek adott?
 Pálnak. Ne Péternek add!

4) Tárgymutató **et, ot, et, öt, t**. Kit? Jánost,
 Gergelyt, Annát. Imrét ismerem. Atyám házat épít.

5) Beható **ba, be**. Hova? Malomba, szőlőbe.
 Mi malomba megyünk, ti szőlőbe siettek.

6) Marasztó **ban, ben**. Hol? Iskolában mező-
 ben. Károly a kertben, Ferencz a szobában van.

7) Kiható **ból, ből**. Honnan? Házból, kertből.
 Margit e házból jött ki, nem a kertből.

8) Közelítő **hoz, hez, höz**. Kihez? Fához,
 képhez, fűhöz. Fűhöz fához kapkod.

9) Állapító **on, en, ön, n**. Kin, min? Asz-
 talon, fán, széken, földön. István nem padon, hanem
 széken ül.

10) Veszteglő **nál, nél.** Kinél, minél? Pálnál, Péternél. Istvánnál is voltam, Lőrincznél is.

11) Fölható **ra, re** Kire, mire? Asztalra, székre. Az ételt asztalra teszik, nem székre.

12) Leható **ról, ről.** Kiről, miről? fáról földről. A gyümölcsöt fáról szedni jobb mint földről.

13) Távolító **tól, től.** Kitől, mitől? Antaltól, Ferencztől. Antaltól jövök nem Ferencztől.

14) Határvető **ig.** Meddig? Házig, útig, diófaig vagy diófaig. Ez a föld a diófaig atyámé.

15) Okadó **ért.** Kiért, miért? Buzáért, pénzért. Erdőre fáért járnak.

16) Mutató **ül, ül.** Hogyan? Ajándékul, hirül, ruhául vagy ruhaul, cseréül vagy csereül. Ajándékul kaptam e könyvet. Endre halálát hirül hozták.

17) Fordító **vá, vé.** Mivé? Katonává, pappá, emberré. Krisztus urunk értünk emberré lett. Pál katonává lett. (Áthasonulás...)

18) Segítő **val, vel.** Kivel, mivel? Ruhával. Tollal írunk; kézzel fogunk. (Áthasonulás...).

Függeszszétek a ragokat a szóhoz **ház . .**
Mondjátok házé, háznak...

Most ehhez : **kép . . alma . . kefe . .**

49. §. Névu tók.

a) Ragtalan-név után állók.

Tollam az asztal alá esett. Az asztal alatt van. Fölveszem az asztal alól. — Károly a gyermekek közé futott. A gyermekek között elbujt. A gyermekek közül ki nem látszott.

E kérdésre: hova?	hol?	honnét?
alá	alatt	alól
elé	előtt	elől
felé	—	felől
fölé	fölött	fölől
hegyé	hegyett	hegyől
köre	{ körött körül	köröl
közé	{ között közt közepett	közöl
mellé	mellett	mellől
mögé	mögött	mögől.

50. §. Adjakok alkalmas névutókat ezekhez :
hosszú, pad, nyílt ajtó, fehér ház, magas torony,
nagy kert, sok fa, zöld kályha stb.

Által-öcsém által küldtem a levelet.

ellen-az éhezés ellen van orvosság.

gyanánt-a sót ezukor gyanánt vettem szájamba.

helyett-a búzát pénz helyett adta.

íránt-társaid íránt szives légy!

miatt-csekélység miatt ne neheztelj.

múlva-egy év múlva öregebb leszesz.

nélkül-láb nélkül nem járhatunk.

óta-Pál két év óta jár iskolába.

szerint-igéretem szerint megvárlak.

után-Péter a kocsi után futott.

végett-tanulás végett járunk iskolába.

51. §. b) Ragos név után állók.

Alul (Pesten alul), át vagy átal (vizen
át), házon belül, százon fölül, Tiszán innen,

kerten keresztül, udvaron kívül, hegyen túl; — erőmhöz képest, házukhoz közel, kéznél fogva, időre nézve vagy nézvést, atyámtól távol, szüleimmel együtt.

Folytatás az igékről (L. 34. §.)

52. §. A kömives épít. A ló fut. A fű nő stb.
Van-e ezekben ige, s melyek azok?

A szenvedő ige.

53. §. A kertész megkapálja a földet. A föld megkapáltatik. (Mi történik a földdel?...) A kocsit húzzák. A kocsi húzatik. (Mi történik a kocsival?...) A fű lekaszáltatik. A jó gyermek megdicsértetik. (Mi történik a fűvel.. a jó gyermekkel?..)

54. §. Én szólok, te szólsz, ő szól (a harang szól.)

Mi szólunk, ti szóltok, ők szólnak (a harangok szólnak).

55. §. Jelentő, parancsoló, ohajtó mód.

(Jelentem, hogy) Pál ír, Mari varr.

(Parancsolom,) Pál írj! Mari varrj!

(Ohajtanám, bár) Pál írna, Mari varrna.

56. §. Jelen, múlt, jövőidő.

Ha valamit cselekszünk (teszünk), az bizonyos időben történik: p. én írok (most vagyis jelen

időben); én írtam (tegnap vagyis már elmúlt időben); én holnap vagyis jövő időben írni fogok — vagy írok.

A cselekvés tehát vagy jelen, vagy múlt, vagy jövő időben történik.

Mit csinálsz p. most vagyis a jelen időben?

Mit csináltál ma reggel vagyis a múlt időben?

Mit fogsz csinálni estére vagyis a jövő időben?

Májusra nézve mi a jelen, vagyis mi történik májusban? A fák virágzanak. A mező zöldellik. A madarak énekelnek. A leányok virágot szednek.

Májusra nézve mi a múlt vagyis mi történt május előtt? Elmult a tél. A hó elolvadt. Az emberek félretették téli ruháikat. A gyermekek eltették szánkáikat.

Májusra nézve mi a jövő vagyis mi fog történni május után? A szőlő virágozni fog. A gabona érni fog. Aratni fognak.

Az ige (valamint a cselekvés) vagy jelen, vagy múlt, vagy jövő időben van.

Mit tettetek tegnap? — Mit fogtok csinálni holnap? — Írjátok le!

57. §. Határozatlan és határozott alak.

Tanul**ok** (valamit, nem mondom meg különösen határozottan mit —). Leczkémet tanul**om** (megmondom határozottan is mit tanulok). Embert lát**ok** (nem állatot —). Atyámat lát**om** (nem anyámat). — (A kettő közül) a madarat kérem (nem a kalitkát). Ott a távolban (valamit) tornyot lát**ok**. Ott a távolban a tornyot lát**om** (az embert nem).

Igeragozás.

I. Határozatlan alak.

Jelentő mód.

Jelen idő.

{ vár-lak	kér-lek	tör-lek
{ vár-ok	kér-ek	tör-ök
vár-sz	kér-sz	tör-sz
vár	kér	tör
var-unk	kér-ünk	tör-ünk
vár-tok	kér-tek	tör-tök
vár-nak	kér-nek	tör-nek

II. Határozott alak.

Jelentő mód.

Jelen idő.

vár-om	kér-em	tör-öm
vár-od	kér-ed	tör-öd
vár-ja	kér-i	tör-i
vár-juk	kér-jük	tör-jük
vár-játok	kér-itek	tör-itek
vár-ják	kér-ik	tör-ik.

III. Fokozat.

A m o n d a t.

58. §. Atyám fitestvére nekem nagybátyám, én pedig neki unokaöcsese vagyok. Bátyám neje nekem ángyom:

A ló állat. A káposzta növény. Bécs Ausztriának fővárosa. Buda-Pest Magyarországnak fővárosa.

Eszköz-e a kés, villa? A kés és villa mirevaló eszköz? A nagy folyóvíz folyam. A Duna folyam.

Írjátok le, ki az én öcsém, hugom, bátyám, néném? Mi a toll, írón, kutya, galamb, rózsza, fű stb.

59. §. A tehénnek négy lába van. A madárnak két szárnya van. A fáknak ágaik vannak. Az asztalnak egy, két, három, négy lába van.

Írjátok le némely személynek vagy tárgynak mie van!

60. §. A korom fekete. A cseresnyefa virágja fehér. Az ólom sulyos. A juh állat; a juh szelid; a juh hasznos. A juh szelid és hasznos állat.

Írjátok le némely személy vagy tárgy minő (milyen)?

61. §. Mi irunk és olvasunk. A földműves szánt, vet, arat. A kertész megnyesi a fákat. Az ürge lyukban lakik. Mit csinálsz reggel azonnal s egész délig? Fülkelek, azután imádkozom, azután...

Írjátok le mit szoktak tenni az emberek?

62. §. Ha valamely személyről vagy tárgyról valamit állítunk, mondatot mondunk. (15. 16. §.)

Mondj mondatot! Kiről (miről) mondd?
Mit mondasz róla?

A mondat gondolatot foglal magában.

Az írási jelek.

63. §. A koczka szegletes. Az eczet savanyú. A madár repül. A Duna Magyarországon keresztül foly. A folyamok a tengerbe ömlenek. A fölhö magasan lebeg a légben.

Mi neved? — Hány éves vagy? — Mit tanulsz?

Ne menj el! Vigyázz! Mondd el a leczkédet!

Jegyezd meg!

Ime ezek mindannyi mondatok. Ha a mondatot (gondolatot) kimondjuk, — azután megállapodunk. Ha a mondatot kiírjuk, végére jelt teszünk; még pedig:

Ha a mondatban valamely személy- vagy tárgyról csak kimondunk (jelentünk) valamit (p. A koczka szegletes stb.), végére pontot teszünk (.) . — Ha a mondattal kérdezzünk, végére kérdő jelt (?) teszünk, p. (Mi neved?) — Ha pedig parancsolunk a mondatban, végére fölkiáltó jelt (!) teszünk; (p. Fiú, vigyázz!)

64. §. Azon mondatban, mely ezen jelek után következik, az első hangot rendszerint nagy betűvel írjuk.

65. §. Egyszerű rövid mondatokat mondjon toll alá a tanító p. a 63. és 70. olvasmányból.

Összetett mondatok.

66. §. A kácsa a vízben örömet úszkál. A kácsa az úszó állatok közé tartozik, s azért a vízben legörömetesebb van.

A Duna Vácztól Pest felé foly. A Duna, minden Vácztól Pest felé foly, délnek tart. Tudod-e, mely városok és faluk fekszenek a Duna partján?

A lúd igen hasznos állat. Haszonvehető tolla, széles csőre és két lába van. Úszni igen jól tud, de repülni nem igen. Lábain úszóhártya van, és azokat a vízben evezőül használja. A lúd tollával irunk és vánkásokat töltünk. Husa jóízű eledel.

Jegyezd meg!

Egy gondolat több mondatból is állhat. Az összetett mondatokat vonallal (,) szoktuk elkülönöztetni.

Olvasás közben figyelniünk kell a jelekre. Ahol vonal van, meg kell állapodnunk. A pontnál hosszabb ideig, s a kérdő- és fölkiáltó-jelnél még hosszabb ideig állunk meg.

67. §. Tollatok alá mondom, írjátok le a 66ik §ban levő mondatokat jól és a jeleket is tegyétek föl!

(Itt az olvasmányokból is mondhatni toll alá.)

68. §. A vas a fémek közé tartozik. A földből ássák ki. A fémek közt a leghasználatosb és kékesbarna színű. A vasérczet ha a földből kiásták, erős tűzbe teszik és fölolvastják. Ez az olvasztó kemenczében történik. Ezen fölolvadt anyagból vasrudakat csinálnak, s ezeket a kovács, lakatos és más kézmives földolgozza.

69. §. Írjátok le s tanuljátok meg ezen darabot!

70. §. Írjátok le emlékezetből írókönyvetekbe és pedig az illető jelekkel együtt!

71. §. Mely eszközöket készítnék vasból? És ki készíti? — (Egyszerű mondatokban!)

72. §. A 64ik olvasmányt írjátok le s különösen figyeljete az írási jelekre!

73. §. A lapta gömbölyű. A gölyó is gömbölyű. A lapta könnyű. Azért azt magasra hajíthatni.

Mi szoktunk laptázni. Szeretünk is laptázni. A lapta, ha bőrrel van behúzva, bőrlaptának mondatik.

74. §. A széeknek négy lába van. Van karja is. A szék arravaló, hogy rajta üljünk.

A széket az asztalos csinálja, s közönségesen fából van. Láttál-e már kíváncsosozott karszéket? — Oly székek is vannak, melyeknek ülése szalmából s nádból van fonva.

75. §. A kabát ruhadarab. Vannak ujjai hajtókája, zsebjei. A kabátok szinte különfélék. Többnyire posztóból vannak. A szabó készíti. Némelyek télen felső kabátot is viselnek.

76. §. A fenyő szép, magas fa. Tű-levelei vannak, s egész éven át zöldellik. Kérge itt-ott ragadós, mert gyantát izzad ki. A fenyőfa jól ég, és asztalos- meg ács-munkákra gyakran használtatik. Magja tobozban rejlik, s ez pikkelyes.

77. §. A 73., 74., 75. és 76. §-okat írjátok le tisztán és pontosan!

78. §. Ilyes mondatokban írjátok le, mit tudtok az üvegről, kocsí-, kályha-, kés-, kerék-, kerítés-, óra-, vas- és cseresnyefáról! A jelekre is figyeljete!

79. §. Próbáljátok leírni a templom tornyát: p. hol áll, minő a formája, mit látni rajta stb. . . .

80. §. Írjátok le, a mit tudtok valamely ismeretes állatról; p. minő, mely részei vannak, mi haszonra való, mit eszik örömet stb.

81. §. Ha valakinek valamit akarunk mondani, de szóval nem mondhatjuk meg, levelet írunk neki.

Édes Anyám!

Nagyatyám, nevem napjára nekem festékes ládácskát vett. Külseje barnás, és benne 3 sorban vannak a festékek. Minden sorban 8 és összesen 24 festék van, 2 ecsetke is van mellettük. Most tehát festhetek. Nagyon örülök neki. Látogasson meg minél előbb! Nemde eljö! Mi mind egészségesek vagyunk.

82. §. A mit valaha ajándékban kaptatok, írjátok le levélben! — Írjátok le, de hibátlanul, a 39. és 98ik olvasmányt!

83. §. Még egyszer olvassátok el a 37ik olvasmányt és írjátok le belőle valamit emlékezetből!

84. §. Mondjátok el valamit a bibliai történetekből!

85. §. Írjátok valamit emlékezetből a napról, holdról és csillagokról! (52ik olvasmány).

Jegyzet. Én, te, ő — mi, ti, ők (személyes) névmások (45. §.). Az öregebbnek nem mondjuk „te“ — hanem „ön“ — vagy „kegyed“ póriasan pedig „maga“ „kend“ „kegyelmed.“ „Kérem önt.“ „Én megmondom önnek magának, kendnek . . .“

IV. Fokozat.

A s z ó r e n d.

86. §. Atyám nekem kalapot vett Pesten — (nem cszimát).

Atyám nekem vett kalapot Pesten — (nem Károlynak).

Atyám vett kalapot nekem Pesten — (nem anyám).

Atyám Pesten vett nekem kalapot — (nem Budán).

Vett (nem cserélt) atyám nekem kalapot Pesten.

87. §. A főszó, melyről különösen akarunk szólni, mindjárt az ige elé téetik.

Felelj e kérdésre egész mondatban: mit vett...? Kinek vett...? Ki vett...? Hol vett...?

88. §. Ha az ige a főszó, rendesen legelül áll.

Vett (vagy cserélt) atyád . . . ? Tanultál-e (vagy irtál) ma reggel?

89. §. A főszót hangunkkal is ki kell emelnünk. Hangnyomat, hangsúly (Példákban!)

90. §. A jó fiú érdemel dicséretet (nem a rossz). Fehér galamb röpült erre (nem tarka).

Ha a főnév előtt melléknév áll, ez a főszó. (Hangoztatási példák!)

91. §. Péter elhozta könyvét (el vagy nem?) — Pál megtanulta leczkáját? (meg vagy nem?) István bement (nem ki). István ment be (nem Péter).

Az igeekötő (föl, le, meg, el, vissza, össze, hátra) lehet főszó és úgy változtatja helyét, mintha külön szó volna.

92. §. Az egyhangon olvasás kellemetlen, Azért a hangot olvasásközben változtatni kell. A mint tanítód olvas, úgy iparkodjál olvasni. Gondold meg, melyik a főszó a mondatban, s a mondat végén kissé állapodjál meg.

93. §. Szócsalád.

Áll, beáll, megáll, összeáll, visszaáll.

Állat, oktalán állat, vad állat, szárnyas állat, állatország.

Állás, baromállás, boszuállás, faállás, környülállás, loállás, órállás, testállás, toállás, vásárállás, vízállás.

Állandó, állandóság.

Állapik, állapot, allapodik; állapotás, állapotott, állapotottság.

Állhat, állhatatos, állhatatosság, állhatatlan, állhatatlanság.

Állít, állítás, állítgat.

Állam, állomás, állott, álló, állvány stb.

Ki áll amott a hegytetőn? Állj szolgálath! Beállott a koezi. Elállott a szava. Ellentállott az ellenségnek. A szökevény már előállott. Némely állat két lábon áll.

Állhatatos légy a jóban! Hazátok jó állapotban van. Bécsben József császárnak emléket állítottak. — Péter rossz fát tett a tűzre, és tovább akart állani; de elállották az útját. Mikor áll be a Duna?

94. §. Írjátok le az ad, fog, kér stb. szók családját!

95. §. Foglaljátok egyes szavait mondatokba!

96. §. Szóalkotás. Szóképzés.

Váll, vállas, csont, csontos, fa, fás, kedv, kedves, éd, édes, epe, epés, köz, közös. Ezekben az **as**, **os** vastag hangú, az **es**, **ös** vékony hangú szóképzők.

97. §. **as**, **os** — **es**, **ös** s. szóképzőkkel toldjátok meg e szókat: ujj, lap, bor, bors, nép, tűz, szűr, bőr, bér, kár, só.

98. §. **-acska**, **-ocska**, **-ecske**, **-öcske**, házacská, rákocska, falucska, kertecske, fűrtöcske.

99. §. **ász**, **ész**: hal, halász, tyuk, tyukász, vad, vadász, kert, kertész, rév, révész.

100. §. **ság**, **ség**: barát, barátság, koma, komaság, atyafi, atyafiság, sógor, sógorság, ember, emberség, kicsiny, kicsinység, hely, helység, igaz, igazság, vitéz, vitézség, üdvöz, üdvözség.

101. §. **dad**, **-ded**: kis, kisdad, tojás, tojásdad.

-talan, **-telen**: haszon, haszontalan, szem, szemtelen.

atlan, **-etlen**: gond, gondatlan, rend, rendetlen.

102. §. **i**: nyár, nyári-, tavasz, tavaszi-, Pest, pesti-, Kalocsa, kalocsai-, Kolosvár, kolosvári-.

E szók: pesti, kalocsai, kolosvári, e kérdésre felelnek meg: honnétvaló? hovaivaló? milyen? minő? tehát melléknevek, és ennél fogva első hangjok kis betűvel iratik; p. egri, gyöngyösi, szatmári, csanádi, veszprémi, pécsi, váradi, szombathelyi, váci stb.

al -**el** -**öl**, vasal, rendel, pöröl.

ász -**ész**, nyulász, egerész.

Att itt elmondott szóképzőkön kívül van még sok szóképzőnk.

103. §. Ha a két szót dió, fa összekapcsolom, összetett szó lesz belőlök: diófa. E szót fa más szókkal is lehet összekapcsolni p. almafa, körtefa, cseresnyefa stb. Sok ily összetett szó van p. boroshordó káposztáshordó, faház, köház, stb. Más a tengelyvas, más a vastengely, más a faalma más az almafa, más a vízivó, más az ivóvíz más a szűrődolmány, más a dolmányszűr. Nyelv, — harangnyelv (a harang nyelve) sípnyelv (p. a klarinettben), a mérleg nyelve. Mindezek némileg hasonlítanak az ember nyelvéhez.

Szem, — buzaszem, szőlőszem, láncszem stb. L. 108 olvasmányt.

Láb, — asztalláb, székláb, serpenyőláb, hidláb, harangláb. — Fazékfüle, hajóorra, szegfeje stb. — Mert boszontottak, föllobbantam, tűzbe, jöttem stb.

Alkossatok összetett szókat a világ főnévvel, p. gyertyavilág stb. — a por-ral.
